

KRIZOVÉ CENTRUM PRO KNIHOVNY POSTIŽENÉ POVODNĚMI

FRANTIŠKA VRBENSKÁ

PŘEDEHRA

Knihovny v České republice byly postiženy povodněmi už v letech 1997 a 1999. Při těchto kritických událostech se pracovníci odboru ochrany knihovných fondů NK ČR snažili systematicky získávat informace o kulturních institucích zasažených záplavami, nalézt pro ně pomoc a rovněž sami aktivně přispět k řešení situace. Ve prospěch postižených knihoven mohli využít zahraniční znalosti a zkušenosti z obdobných katastrof, ale také nabídnout kapacity a know how pracovišť restaurování a konzervace v Centrálním depozitáři NK ČR v Hostivaři. Při veškeré tragice živelních pohrom se paradoxně stalo přínosem, že bylo možné čerpat z těchto situací neocenitelné, byť až příliš draze vykoupené informace.

Pro program, který v CDH NK ČR shrnoval a dále rozpracovával poznatky o prevenci živelních pohrom, o zásadách v době kulminace katastrofy a o následné nápravě škod, bylo velkým přínosem zapojení do projektu Modrý štít. NK ČR připravila soubor pokynů k předcházení a k řešení pohrom způsobených přírodními lidskými faktory, především z hlediska zasažení sbírek vodním živlem, snažila se tento materiál rozšiřovat a umístila výtah z textu na své webové stránky v sekci SKIP. Všechny dřívější zkušenosti a přejaté postupy se však nečekaně zhodnotily – i převěřily – při srpnových povodních v roce 2002.

MÍSTO A ČAS

Tak jako při předchozích povodňových událostech se odbor ochrany knihovných fondů NK ČR rozhodl vytvořit krizové stanoviště, jež by mapovalo škody, snažilo se přispět konzultacemi, ale také přímou pomocí, kterou by organizovalo, koordinovalo a realizovalo.

Ideální stav by zosobňovala skupina odborníků na řešení krizových situací se specializací v oboru konzervace a restaurování, která by pracovala ve vyhovujících kancelářských prostorách, měla by k ruce motorizované kurýra, stěhovací firmu, mrazicí vůz, internetové spojení (o telefonickém/GSM kontaktu ani nemluvě), veliký sklad potřebného materiálu a prostor na uložení části evakuovaných dokumentů, předem dohodnutý pronájem prostor v mrazírách.

Tato skupina by měla nastartovat činnost už v průběhu povodní.

Jenže už během předcházejících záplav se zjistilo, že dopravní komunikace se stávají neprůjezdnými, telefonní a internetové spojení nefunguje, dodávky elektrického proudu jsou přerušeny, takže ani baterie mobilních telefonů nelze dobít, stěhovací firmy jsou buď samy postiženy nebo příliš vytíženy, s mrazírami lze učinit pouze velmi předběžné a poměrně vágní dohody (pokud jejich provoz právě fungují a nejsou bez dodávek elektřiny), rezervní úložné prostory pro případ katastrofy nejsou k dispozici.

Národní knihovně ČR za srpnových povodní byla ztížena situace už skutečností, že došlo k evakuaci Klementina a posléze k zasažení objektu vodou, což zároveň vedlo k vyřazení telefonních linek a internetové sítě, která přestala fungovat i v CDH. Zatopen byl rovněž depozitář rezervních fondů v Neratovicích. Část zaměstnanců byla buďto odříznuta od svých pracovišť vinou přerušené dopravy (havárie pražského metra, poškozené mimopražské silnice) nebo evakuována; nejméně z kolegů přišel o domov anebo byl povodněmi postížen někdo z jeho blízkých.

Přesto už ve čtvrtek 15. 8., zatímco povodeň pozvolna opadávala, začalo v CDH působit koordinační centrum, jehož záměrem bylo pomoci především knihovnám, případně dalším kulturním institucím. Podobně zahájil činnost krizový štáb pro archivní sféru, a to ve Státním ústředním archivu na Chodovci. Obě skupiny postupovaly nezávisle, leč který problém však řešily ve spolupráci a navzájem si vypomáhaly odbornou radou, operačními informacemi i dodávkou potřebného materiálu.

PODMÍNKY A CÍLE

Působení krizového centra (KC) se při zpětném pohledu dělí na tři fáze: úvodní „záběhové“, kdy se tato skupina konstitovala a modelovala způsob své práce (od 15. do 19. srpna), kritické „pohotovostní“ období (následujících necelých čtrnáct dní) a fázi „konsolidační“ od počátku září do zhruba poloviny tohoto měsíce. Podle vývoje situace a v kontextu postupného zvládnutí problémů se měnila priorita a rozsah jednotlivých složek pracovní náplně KC.

Úkoly, které od počátku stály před KC, bylo třeba

rozčlenit do několika základních částí:
 zjištění lokace a rozsahu škod;
 poradenské aktivity při primárních záchranných opatřeních;
 zajištění mrazírenských kapacit;
 zabezpečení nezbytného materiálu pro pohotovostní zásahy, pro přepravu i pro následné ošetření poškozených dokumentů;
 zajištění dobrovolníků pro záchranné práce;
 zajištění kontaktů s českými a zahraničními specialisty a jednání se zainteresovanými institucemi v republice (např. „Člověk v tísni“);
 zajištění odvlhčovačů a předběžný průzkum možnosti vysoušení;
 hledání odborné, hmotné i finanční pomoci u nás i v zahraničí pro následný proces obnovy postižených knihovnických sbírek;
 komunikace se zahraničními kulturními/státními organizacemi, s českými sdělovacími prostředky, v první řadě s rozhlasem, a s laickou veřejností.

Kromě toho stála před pracovníky KC nutnost postarat se o svazky rezervních fondů, které v neratovickém depozitáři NK ČR zasáhla povodeň: periodika z období od poloviny devatenáctého století až po padesátá léta minulého století. Ačkoliv v kontextu sbírek NK ČR šlo o fond čtvrté kategorie, kulturní hodnota těchto titulů zdaleka není zanedbatelná, navíc mohly být nyní účelně využity právě v souvislosti s nápravou povodňových škod.

OSOBY A NASAZENÍ

Personální obsazení KC se pohybovalo od čtyř do deseti osob podle možností, protože bylo třeba zejména v prvních čtrnácti dnech pokrýt čas od půl sedmé ráno až k pozdním nočním hodinám, a to bez ohledu na víkendy. Tým byl složen především z pracovníků odboru ochrany knihovnických fondů, podíleli se však i zaměstnanci z odboru knihovnictví a z oddělení public relations: jejich pomoc byla velmi důležitá pro jednání s českými a zahraničními knihovnickými a kulturními institucemi.

Měli jsme k dispozici pevné telefonní linky a mobily (většinou soukromé), naprosto nezbytné napojení na internet bylo uskutečněno přes modem, ukázalo se však, že je pomalé a nespolehlivé. Přitom některé internetové portály nabízely aktuální zpravodajství týkající se záplav a likvidace jejich následků, odkud mohli pracovníci KC čerpat cenné informace. Nejvíce se ovšem využily klasické, dokonale flexibilní psací pomůcky a papírové bločky. Záznamy, poznámky, vzkazy, zprávy a pokyny se zapisovaly, pokud to bylo možné (většinou nebylo – což platí především po mimořádně náročném prvním dva týdny, kdy byly telefonní linky bezmála doběla rozřhavané), odděleně podle kategorií výše uvedených dílčích problémů, případně se dotřídily. Posléze se přenášely do databází na počítači a ty z nich, které mohly být užitečné

i pro jiné postižené instituce – kontakty a konkrétní postupy, byly ve spolupráci s odborem knihovnictví vystaveny na webu.

Na pracovníky KC situace kladla vysoké nároky:ověřila úroveň týmové práce, komunikační a organizační schopnosti, dokonce smysl pro improvizaci, nápaditost a pevné nervy. Od časných ranních hodin do noci probíhaly desítky a desítky jednání, které často nepostrádaly emotivní rozměr. Ačkoliv běželo o zničené a devastované dokumenty, v činnosti KC dominoval aspekt mezilidských vztahů. Mnohé záleželo na obětavosti a ochotě lidí, kteří bývají označováni jako „obyčejní“, a na vstřícnosti podnikatelských subjektů, ať už šlo o zdarma poskytnuté mrazírenské kapacity nebo o materiál na obalení mokrych knih.

Jinou skupinu na druhém konci telefonu představovali správci knihovnických sbírek a kulturních památek, odhodlaní zachránit alespoň část zaplaveného fondu, zoufalí jednotlivci, kteří ztratili knihovnu budovanou celý život, podklady k vědecké práci, dokumentaci své firmy nebo cennou sbírku rodinných fotografií. Je těžké abstrahovat z těch dní (i nocí) jen střízlivé informační a poznatkové jádro: každý hovor byl malým dramatem či osobitým příběhem, na jehož konci se pak například objevilo řešení pro vodou poškozené dokumentární historické filmy.

NÁVOD K POUŽITÍ

Výchozím úkolem KC bylo zjistit či lépe vytipovat a došetřit, které instituce byly postiženy, a nabídnout jim pomoc. Některé se ozývaly samy, u jiných jsme si ověřili, že je povodeň minula – občas souhrou kuriózních náhod, další se naopak ocitly pod vodou... nezřídká vinou náhod neméně ironických. Jádro problému tkvělo v tom, že obvykle nefungovaly telefonní linky, což jednak znamenalo, že dotčená instituce se ocitla bez spojení s poničenými fondy, nebo naopak, do dané lokality sice zasáhla povodeň a přerušila spojení, ale vyhnula se knihovně. V obou případech bylo svízelné vypátrat zodpovědné osoby.

Do značné míry KC působilo jako prostředník a koordinátor. Sháněli jsme mrazírenské kapacity, přepravky, dobrovolníky, plastické fólie, respirátory, ochranné rukavice, dezinfekční prostředky, odvlhčovače, odbornou pomoc z tuzemska i ze zahraničí. Informace a kontakty nebo získaný materiál jsme předávali těm, kteří je potřebovali. Situaci však komplikoval kolaps pražské dopravy a rozsáhlá území, která v těch dnech nebyla průjezdná (Karlín aj.). Ohromně nám pomohli dobrovolní nadšenci, kteří nabízeli bez úhrady převezení potřebné zásilky na místo určení.

Významnou část gesce KC představovala metodická a odborná podpora při „první pomoci“ zaplaveným sbírkám. Způsob, jakým byly mokré knihy ošetřeny, čas, v jehož průběhu se dostaly z vody a bahna do mrazíren, pak výrazně ovlivnil úspěšnost jejich záchrany. Státní ústřední archiv na svých stránkách

vystavil návody k ošetření nejrůznějších typů dokumentů; pomohl mnoha lidem a zachránil bezpočet dokumentů. NK ČR obdobný receptář v populárnější formě určený pro soukromé osoby a drobné podnikatele umístila na stránky Neviditelného psa; zajímavé bylo, že v komentářích přispělo hodně čtenářů praktickými doplňky týkajícími se moderních nosičů.

Třebaže KC fungovalo především pro kulturní instituce, zodpovídalo dotazy a poskytovalo konzultace i zájemcům z řad laické veřejnosti (dvě stě let staré obecní kroniky si přece také zaslouží přežít...). My sami jsme však získávali cenné poznatky. Vědecký pracovník nabídl malou lyofilizační jednotku, profesor v důchodu účinný dezinfekční prostředek, podnikatel hlubokomrazicí linku, další lidé nabízeli opravy počítačů včetně záchrany obsahu HDD... Z tohoto zdroje také vyšel nápad, aby byla k záchraně knih prosáklých vodou využita sušárna dřeva.

PhDr. Františka Vrbenská
Národní knihovna ČR
vrbenska.frantiska@cdh.nkp.cz

PROPŘÍŠTĚ?

Ačkoliv jsme se snažili inzerovat aktivity KC nejrůznějšími cestami (týmiž, jakými NK ČR sama volala o pomoc, byť nejen pro sebe, ale pro všechny postižené paměťové instituce) a sami oslovovali instituce, jejichž knihovní fondy zasáhla povodeň, přesto jsme se dozvídali o sbírkách poničených záplavami nebo o přetrvávajících problémech s nápravou škod ještě dlouho po tom, co voda ustoupila a život se vrátil do obvyklých kolejí.

Kdyby se přírodní katastrofa někdy v budoucnu opakovala a bylo by třeba, aby se znovu utvořilo KC, na základě dosavadních zkušeností budeme schopni lépe organizovat jeho činnost a snáze řešit úkoly, které jsou jeho náplní. Ideální by však bylo, kdyby v budoucnu nebylo služeb KC vůbec zapotřebí, protože stupeň prevence a připravenosti kulturních subjektů na krizovou událost by vylučoval výraznější ztráty na knihovním fondu.